

Психологічні особливості мовленнєвого розвитку дошкільників у різний віковий період

Стаття присвячена проблемі особливостей мовленнєвого розвитку за трьома напрямками (фонематичний, синтаксичний, семантичний) у дошкільників в залежності від вікового періоду.

Ключові слова: мовлення, діти дошкільного віку, фонематичний розвиток, синтаксичний розвиток, семантичний розвиток.

Статья касается проблемы речевого развития в трех направлениях (фонематический, синтаксический, семантический) в дошкольников в зависимости от возрастного периода.

Ключевые слова: речь, дети дошкольного возраста, фонематическое развитие, синтаксическое развитие, семантическое развитие.

Дошкільний вік є початковим етапом формування особистості та характеризується розвитком потреби дитини в спілкуванні. Мовлення дітей цього вікового періоду досягає високого рівня розвитку: діти можуть уже правильно вимовляти всі звуки рідної мови, завершується процес фонематичного сприймання, провідним типом спілкування виступає спілкування з однолітками, діти оволодівають навичками зв'язного мовлення, розвиток усвідомлення звукової сторони рідної мови є центральним новоутворенням психічного розвитку дитини дошкільного віку.

Посідаючи важливе місце у життєдіяльності дитини, мовлення виступає інструментом спілкування, пізнання, регуляції її поведінки, засобом розвитку й виховання.

Мовлення має дві взаємопов'язані функції: засіб спілкування (комунікативна функція) і засіб позначення (знакова функція). Якби слово не мало функції позначення, воно не могло би бути зрозумілим іншим людям, так мовлення втратило би свою комунікативну функцію, перестало би бути мовленням.

Розвиток мовлення і спілкування взаємопов'язані: прагнучи задовольнити потребу у спілкуванні, дитина звертається до мовлення як до основного способу його здійснення.

Цей двобічний зв'язок – основа паралельного розвитку в дітей мовлення і комунікативної діяльності [6].

Ця проблема досліджувалась багатьма авторами, так зокрема вивченням психології мови займались Л.І. Айдарова, Б.Г. Ананьєв, О.М. Гвоздєв, М.І. Жинкін; мовлення – Т.В. Ахутіна, Л.С. Виготський, І.А. Зімня, Т.О. Ладиженська, О.О. Леонтєв, О.Р. Лурія, Т.О. Піроженко; спілкування вивчали О.О. Бодальов, О.О. Леонтєв, М.І. Лісіна, А.Г. Рузська, Т.С. Яценко та інші [1-7].

Отже, метою нашого дослідження є вивчення мовленнєвого розвитку дітей у залежності від вікового періоду. За основу ми взяли вікову періодизацію, розроблену вітчизняним психологом Д.Б. Ельконіном, відповідно до якої 3-4 роки життя відносять до молодшого, 4-5 роки життя до середнього, а 5-7 роки – до старшого дошкільного віку.

Діагностична робота відбувалась у трьох напрямках і була спрямована на вивчення актуального рівня мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку й проводилась на базі дошкільних навчальних закладів “Олімпійський” № 5 та “Колосок” № 8 м. Кам'янця-Подільського.

Дослідження мовленнєвого розвитку дитини охопило три напрямки:

- фонетико-фонематичний розвиток дитини (показники: сприйняття мовленнєвого матеріалу на слух, фонематичне сприймання, сприймання ритму, звуковимова, лексичний склад мовлення, мовленнєва активність, розуміння граматичних конструкцій, можливість програмування тексту-переказу);
- синтаксичний розвиток дитини (показники: словотворення, складання речень, словниковий запас);
- семантичний розвиток дитини (показники: розуміння мовлення, семантичне орієнтування).

Дослідження фонетико-фонематичного розвитку дітей дошкільного віку здійснювалось у ході:

- “Альбому індивідуального обстеження дошкільника” Т.О.Ткаченко (призначений для виявлення у дітей дошкільного віку можливості довільного відтворення певних звуків та звукосполучень, без чого неможливе навчання читанню, а також особливостей розвитку фонематичного слуху та сприймання) [9];

- методики “Особливості мовленнєвого розвитку дошкільника” А.О.Павлова, Л.О.Шустова (спрямована на виявлення рівня розвитку розуміння граматичних конструкцій, лексичного складу мовлення, мовленнєвої активності, можливості програмування дитиною тексту-переказу).

Вивчення синтаксичного розвитку дошкільників проводилось за допомогою:

- “Методики діагностики мовленнєвих здібностей” Ю.В.Мікляєва, В.М.Сидоренко (спрямована на визначення міри розвитку у дітей словотворення, складання речень);
- тесту “Володіння зв’язним мовленням” (спрямований на вивчення рівня володіння дитиною зв’язним мовленням);
- тесту “Словниковий запас” (дозволяє з’ясувати наявність в дитини необхідного словникового запасу, уявлення про присутність у словнику дитини іменників (знання узагальнюючих слів), прикметників, дієслів).

Семантичний розвиток дітей дошкільного віку вивчався у ході:

- “Методики діагностики мовленнєвих здібностей” Ю.В.Мікляєва, В.М.Сидоренко (передбачала вивчення семантичного розвитку дитини);
- експериментальної ситуації (давала можливість вивчити розуміння значень слів дитиною) [8].

Ми вважали, що такий комплекс методів є достатнім, оскільки дає можливість побачити актуальний рівень мовленнєвого розвитку дитини.

Аналіз та інтерпретація даних, отриманих під час цього напрямку діагностичної роботи, показали, що більшість дітей молодшого, середнього і старшого дошкільного віку мають середній рівень мовленнєвого розвитку (таблиця 1). Таблиці складені за середніми показниками.

Таблиця 1

Кількісна характеристика рівнів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

Параметри	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Фонетико-фонематичний розвиток	47,7	36,55	15,75
Синтаксичний розвиток	21,82	60,02	18,16
Семантичний розвиток	10,27	78,81	10,92
Загалом	26,6	58,46	14,94

Як видно з таблиці 1, у групах досліджуваних простежується наступна тенденція: 26,6% мають високий рівень мовленнєвого розвитку (діти вміють правильно вимовляти фонему, звукосполучення та склади, довільно відтворювати звуки і звукосполучення, відтворюють всі теми тексту у відповідності до основного змісту, використовують власну лексику, розповідь складається з 7-8 розгорнутих речень, діти називають всі предмети, що належать до різних значеннєвих груп, розуміють зміст завдання за наявності узагальнюючих слів).

58,46% дітей мають середній рівень (діти правильно вимовляють фонему, звукосполучення та склади, відтворюють частину теми тексту у відповідності до основного змісту, розповідь складається з 5-6 розгорнутих речень, розуміють зміст завдання за наявності узагальнюючих слів) мовленнєвого розвитку.

14,94% обстежених дітей мають низький рівень (діти правильно вимовляють деякі фонему, звукосполучення та склади, з допомогою відтворюють частину теми тексту у відповідності до основного змісту, розповідь складається з 2-4 розгорнутих речень) мовленнєвого розвитку.

Якісний аналіз отриманих кількісних даних дозволив встановити тенденції і виявити закономірності формування мовленнєвого розвитку в період дошкільного дитинства.

З'ясовуючи особливості мовленнєвого розвитку, ми встановили, що найвищими балами можемо оцінити параметр фонетико-фонематичний розвиток (47,7%), а синтаксичний і семантичний параметри мають нижчі результати: 21,82% та 10,27% відповідно. Тобто, практично половина досліджених дітей показали високі результати за наступними показниками:

- сприйняття мовленнєвого матеріалу на слух;
- фонематичне сприймання;
- сприймання ритму;
- звуковимова;
- лексичний склад мовлення;
- мовленнєва активність;
- розуміння граматичних конструкцій;
- можливість програмування тексту-переказу.

Зауважимо, що синтаксичний та семантичний розвиток дітей дошкільного віку із середніми оцінками становить значну

частину досліджуваних. Так, середній рівень синтаксичного розвитку спостерігається у 60,02% дітей, а семантичного у 78,81% дітей.

Водночас, порівнюючи усі параметри, найбільше низьких результатів було отримано під час вивчення саме синтаксичного (18,16%) і фонетико-фонематичного (15,75%) параметрів.

Порівняльна характеристика рівнів мовленнєвого розвитку дітей в залежності від вікової групи дасть можливість простежити динаміку кожного параметра мовленнєвого розвитку.

На основі даних нашого експериментального дослідження простежується розбіжність у мовленнєвому розвитку дітей у різних вікових групах, що показано у таблиці 2.

Таблиця 2

Кількісна характеристика рівнів мовленнєвого розвитку дітей 3-7 років

Параметри	Вік	Вис. рівень (%)	Сер. рівень (%)	Низ. рівень (%)
Фонетико-фонематичний розвиток	Мол.	36,35	45,5	18,15
	Сер.	32,2	48,25	19,25
	Стар.	73,5	16	10,5
Синтаксичний розвиток	Мол.	12,57	52,67	34,76
	Сер.	20,5	66,25	13,25
	Стар.	32,5	61,15	6,35
Семантичний розвиток	Мол.	8,37	68,84	22,79
	Сер.	15,85	78,15	6
	Стар.	6,55	89,45	4
Загалом	Мол.	19,1	55,67	25,23
	Сер.	22,85	64,2	12,95
	Стар.	37,5	55,53	6,97

Отже, кількість старших дошкільників з високим рівнем фонетико-фонематичного розвитку вдвічі більша, ніж у молодшому (36,35%) та середньому (32,2%) дошкільному віці і становить 73,5% від загальної кількості обстежених дітей.

Фонетико-фонематичний розвиток значної кількості дітей молодшого (18,15%) і середнього (19,25%) дошкільного віку був оцінений найнижчими балами, у той час як у старших дошкільників даний показник становить лише 10,5%.

У порівнянні з оцінками за всіма параметрами найнижчими виявились результати оцінювання мовленнєвого розвитку за синтаксичним та семантичним розвитком.

Лише у 8,37% молодших, 15,85% середніх та 6,55% старших дошкільників повністю проявляється розуміння мовлення та семантичне орієнтування, а у 22,79% дітей молодшого дошкільного віку, 6% дітей середнього дошкільного віку і 4% дітей старшого дошкільного віку із цим виникають проблеми.

Найбільші труднощі із складанням речень, словотворенням та достатній рівень володіння словниковим запасом зустрічається у 34,76% молодших дошкільників, у 13,25% середніх та у 6,35% старших дошкільників.

Проте у 12,57% дітей дошкільного віку це завдання не викликало жодних проблем, аналогічна картина спостерігається і у 20,5% середніх та 32,5% старших дошкільників.

Підсумковий аналіз даних, отриманих під час вивчення фонетико-фонематичного, синтаксичного та семантичного розвитку дітей дошкільного віку уможливив оцінити рівень мовленнєвого розвитку в залежності від вікової групи.

Отже, на основі нашого дослідження, можна стверджувати, що низький рівень мовленнєвої активності з роками має тенденцію до зменшення, а високий рівень – до збільшення. Проте середній рівень розвитку мовленнєвої активності залишається відносно стабільним і значним по відношенню до загальної кількості досліджених дітей.

Проведений нами аналіз не вичерпує всіх аспектів цієї проблеми. Зокрема, на поглиблене вивчення чекає дослідження впливу родинного спілкування на мовленнєвий і комунікативний розвиток дітей дошкільного віку. Дослідженню цього напрямку ми і присвятимо подальшу роботу.

Список використаних джерел

1. Бодалев А.А. Личность и общение: Избранные психол. труды. – 2. изд., перераб. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1991. – 385 с.
3. Жинкин Н.И. Механизмы речи. – М.: АПН РСФСР, 1958. – 370 с.

4. Зимняя И.А. Лингвopsиxология речево́й де́ятельности / Российская академия образования, Московский психолого-социальный ин-т. – М.: МПСИ, Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2001. – 432 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
6. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – Київ: Вища школа, 1974. – 356 с.
7. Піроженко Т.О. Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Нора-Друк, 2003. – Вип. 23. – 436 с.
8. Развитие речи детей в процессе их адаптации к ДОУ / Ю.В.Микляева, В.Н.Сидоренко. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 80 с.
9. Ткаченко Т.А. Альбом индивидуального обследования дошкольника: Диагностическое пособие для логопедов, воспитателей и родителей. – М.: Издательство ГНОМ и Д, 2002. – 48 с.

The article is devoted to the problem of speech development features in three directions (phoneme, syntactic, semantic) at children under school age depending on age-old period.

Key words: speech, children under school age, phoneme development, syntactic development, semantic development.

Отримано: 15.09.2008.